

ÚJ SÁRGAVIRÁGÚ CENTAUREÁINK.

(CENTAUREAE FLAVIFLORAE NOVAE.)

Auctore GABRIELE de PERLAKY, Budapestinensi.

A *Centaurea*-genus számos faja közül honunk flórájában a sárgavirágúak meglehetősen csekély számban vannak képviselve; ezek inkább keleti és délvidéki növények. Annyival inkább érdekes, hogy rövid néhány év alatt (1889—1891) alkalmam volt floristikai tekintetben egy már igen pontosan ismert hazai területen, *Budapest* környékén, három sárga búzavirágnak, a *Centaurea Orientalis* L., *C. Ludovici* BORBÁS és a *C. Perlakyanana* BORBÁS megtelepedését konstatálni. Ezekről szól az alábbi közlés.

A nevezett búzavirágfajok elseje a nyolczvanas évek végén jelentkezett flóránkban s 1889. júl. 19-én gyűjtöttem először fővárosunk alatt az összekötő vasútnak a ferenczvárosi állomástól nem messze eső töltésén, a hol elég bőven nő és dúsan is virágozik, bár a kasza nem szokta kimélni. Kétségtelen, hogy csak néhány éve költözött be hozzánk, mert e helyet a botanikusok a két utóbbi évtizedben gyakran látogatták, de a *C. Orientalis*-t nem említik.

A magyar főváros vidékét körülhálózó vasutak flóránk történetét befolyásolják. Mert míg a vonalak kiépítése a területnek növényzetéből többnyire megkövetel bizonyos számú áldozatot, addig a megnyílt közlekedés másrészt távol vidékekről hoz új növényeket. A *C. Orientalis* is valószínűleg így került hozzánk. Termőhelye legalább azt engedi gyaníttatni, hogy a vasúti kocsirakományokból kiszóródott magvakkal együtt jutott az összekötő vasút töltésére, valamint egyéb idegenföldi jövevények is,* melyek közül azonban állandóan vajmi kevesen telepedtek meg, mert egyrészt az új hazában esetenként nem tudták föllelni azon kedvező életviszonyokat, melyeket eredeti hazájuk nyújtott nekik, másrészt a kulturának mind szélesebb körben való terjeszkedése, vagyis a soha sem szünetelő átalakítások bolygatták őket is. Az említett vasúttöltés a *C. Orientalis* termőhelye közelében egy mocsarat («Sertésállások») vág keresztül, hol azelőtt *Crypsis aculeata* is termett; e mocsárnak egy része már évekkal ezelőtt teljesen kiszáradt s helyén kopár legelő van, más része ellenben maig is sűrű nádas.

* BORBÁS V. Az összekötő vasút és Budapest flórája. Természettud. Közl. 1878. p. 400—1.

A *C. Orientalis* tehát a vasuttöltésről lejjebb egyelőre nem igen mozdulhat és tapasztalásom szerint az elfolyt évek alatt nem is terjedt tovább.

Hogy a *C. Orientalis* hazánkban másutt nőne, erre bizonyítékunk nincs. BAUMGARTEN, Erdély flórájának első auctora, «Kőhalom mellett homokos-hegyes tájakon, szántóföldek mesgyéin» még e század elején (1816 előtt) látta vagy gyűjtötte. Az utána következő erdélyi botanikusok (FUSS, SCHUR és mások) azonban már nem találták, hanem munkáikban egyszerűen csak BAUMGARTEN-t idézik.

A *C. Orientalis* Európában inkább a keleti tájakon elterjedett, de csak szórványosan; Közép- és Dél-Oroszország, Galiczia, Oláhország, Szerbia, Bulgária, s a Balkán-félsziget a bizonyos termőhelyei.¹ Én azt hiszem, magyar fővárosi termőhelyét tekinthetjük egyelőre *legészaknyugatibb* állomásának.

A múlt 1891. év nyarán, jun. 24-én, dr. BORBÁS VINCZE tanár úr társaságában felkerestem a *C. Orientalis* termőhelyét s ott nemcsak a keresett növényt, hanem az ugyanott buján tenyésző *C. Scabiosa*-nak L. két nevezetes varietását, a *C. Sadleriana*-t JKA és a *C. pseudospinulosá*-t BORB. s köztük az említettek két feltűnő hybridjét is találtam. Ezek közül az egyiket, melynek, mint a következő leírásokból kitűnik, inkább a *C. Sadleriana*-hoz van több hasonlatossága, már régebben ismerjük. Ugyanis dr. BORBÁS VINCZE a Természettudományi Társulatnak 1890. nov. 19-én tartott ülésén² több új, részint tölem felfedezett flóra-jövevény közt egy sárgavirágú *Centaureá*-t mutatott be, mely felől megjegyzé, hogy ráillő leírást, vagy közel rokon fajt a floristikai irodalomban nem talált, azt újnak tekintette s a felfedező RICHTER LAJOS úr tiszteletére *Centaurea Ludovici*-nak nevezte el. Említett kirándulásunk, midőn a *C. Orientalis* és a *C. Scabiosa* fent nevezett varietásai közt ugyanazon hybridet találtuk meg, melyet RICHTER LAJOS gyűjtött Budapest mellett — az új löversenytéren — megmagyarázta a *C. Ludovici* eredetét, de egyszersmind megmagyarázta azt is, hogy miért nem lehetett az ó-világ főbb floristikai munkáiban (LEDEBOUR: Fl. Rossica, DE CANDOLLE: Prodromus, BOISSIER: Fl. Orientalis, WILLKOMM et LANGE: Fl. Hispanica, BERTOLON: Fl. Italica, GRENIER et GODRON: Flore de France etc.) új sárgavirágú *Centaureá*-nkra ráillő leírást, vagy vele rokont találni. E munkák t. i. a hybrideket, különösen a sárga búzavirágokéit, kevés vagy épen semmi figyelemre sem méltatták, a *C. Ludovici* pedig a *C. Scabiosa*-tól örökölt bélyegeinél fogva valamennyi keleti sárga *Centaurea*-fajtól eltérően, neki megfelelő leírás egyik munkában sem lehetett.

RICHTER L. úr példányai, melyeket dr. BORBÁS VINCZE tanár volt szíves

¹ NYMAN: Consp. fl. Europæe 1878. p. 428. — VELENOVSKY: Fl. Bulgarica. 1891. p. 323.

² Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz. 1891. XIII. p. 11.

vizsgálatra átengedni, őszi sarjzól valók, de fészükre nézve valamennyi sárga búzavirágfajtól elütnek, az újra gyűjtött *C. Ludovici*-től * azonban számbavehetően nem különböznek, legfeljebb azt tartom szükségesnek megemlíteni, hogy leveleik épek, lándzsásak; ilyenekkel azonban a múlt őszőn az összekötő vasútnál szedett példányok is bírnak.

A *C. Orientalis*-t a *C. Sadleriana*-val összekötő alakkörnek egy szintén kiemelkedő növénye a *C. Perlakjana* BORB. Ennek a *C. Orientalis*-hoz való hasonlatossága, különösen fészekpikkelyeit tekintve, első pillanatra feltűnő, mind a mellett úgy a *C. Ludovici*-től, valamint a szülőktől nagyon eltér. A budapesti egyetem növénykerti herbariumában van egy *C. Perlakjana*-példány, melyet JURÁNYI tanár még 1857-ben gyűjtött «Pesten», azonban a termőhelyet közelebbről meg nem nevezi.

A meggyarapodott honi *Centaurea*-hybrideket a következőképen sikerült egybeállítanom :

1. *Centaurea sordida* W. (*Scabiosa* × *rupestris*), Fiume és Kamenyák körül.

2. *C. Herbichii* JKA (*maculosa* × *Scabiosa*), Erdélyben.

3. *C. Csatói* BORB. (*superatropurpurea* × *spinulosa*), Erdélyben.

4. *C. hemiptera* BORB. (*Biebersteinii* × *solstitialis*), Buda, Pozsony környékén = *C. hybrida* All.?

5. *C. eudiversifolia* BORB. (*super-Jacea* × *alba*) ÖBZ. 1890. p. 383., Fiume körül.

6. *C. Ludovici* BORB. (*super-Sadleriana* × *Orientalis*), Budapest m.

7. *C. Perlakjana* BORB. (*super-Orientalis* × *Sadleriana*), az előbbivel. Hybrideknek nem tekinthető, avagy hybrid voltokról eddigelé be nem bizonyított *Centaurea*-k, mint közép alakok a következők :

1. *C. spuria* KERN. Az autor sz. *Jacea*? *amara*? × *stenolepis*. Valószínűen a *C. Jacea* legszélsőbb alakja a *stenolepis* KERN. felé. Szt-Endre vidékén ritka. = *C. indurata* JKA.

2. *C. Tatrae* BORB. ÖBZ. 1891. p. 250. (*C. intermedia* Gremlí, Czakó, non Vuk. nec Willd.) A magas Tátrában.

Sárgavirágú hazai *Centaurea*ink :

1. *C. solstitialis* L. és

2. *C. rupestris* L. különféle varietásaikkal ;

3. *C. calocephala* W., Erdélyben, végre a

4. *C. Orientalis* L., Budapest környékén.

*

1. *Centaurea Orientalis* L. Sp. pl. p. 913. (1753.) — e subsectione *Euaerocentrarum* BOISS. Fl. Or. III. p. 655. (1875) — *distincta species!*

* Az új lóversenytéren 1891 júniusban BORBÁS dr. kereste, de nem találta.

Habitu, caule, foliis et ramificatione cum *C. Scabiosa* L. bene convenit, differt tamen non tantum *flosculis sulphureis*, sed præcipue anthodio, cuius enim phyllorum appendices *stramineo-scariosae, sulphureae, cochleato-umbonatae*, e lata basi *orbiculatae, apice rotundatae*, profunde et crebre *ciliato-laceræ*: ciliis capillaribus, 3—4 mm. longis. Ceterum periclinii appendices phylla propria *perfecte occultanti-imbricatae*, illa autem *C. Scabiosae* L. non occulta, viridia, appendicibus triangularibus subovatisve, nigro-fuscis, brevius pectinatim fimbriatis, appressis. Floret apud nos exeunte Junio.

Habitat *Budae-Pestini*, unico in loco, copiose: in aggeribus viæ ferreæ, quæ coniungit Budam cum Kőbánya, ubi 19. VII. 1889. florentem detexi et annis sequentibus legi. Ceterum *Centaurea Orientalis* L. territorio nostro introducta, intra Hungariæ limites rarissima est. BAUMGARTEN [Enum. stirp. Transs. III. 78. (1816)] «in arenoso-montosis et agrorum versuris prope Kőhalom» legit aut vidit, sed recenti tempore præter *Baumgartenium* ibi nemo vidit [cfr. FUS: Fl. Transs. excurs. p. 376. (1866), SCHUR: En. pl. Transs. p. 407. (1866)].

Area geogr. *C. Orientalis* in Europa plerumque regionum civis Orientalium. Crescit in Rossia centrali et meridionali, Galicia, Romania, Serbia, Bulgaria atque in peninsula Balcana. Locum indicatum eiusdem præcipue *boreali-occidentalem* puto.

2. *Centaurea Ludovici* Borbás in Pótfüzetek a Természettud. Közlönyhöz 1891. XIII. p. 11. absque diagn., ibidem 1891. 267. füz. 606. l., in Oest. Botan. Ztschr. 1891. VII. p. 250. autem paucis verbis indicata (*super-Sadleriana* × *Orientalis*)!

Capitulum subgloboso-ovoideum, magnitudinem illius *C. Sadlerianae* JKA* subaequans. Phylla periclinii viridescencia, appendicibus capituli medii *scariosis, phylla propria 4—5 mm. longis brevioribus, triangulari-ovatis, fuscis-ferrugineisve, margine breviter ciliato-fimbriatis: ciliis circa 2—3 mm. longis, phylla subnervia* parum aut non *occultantibus* fere ut in *C. Scabiosae* L. var. *Sadleriana* JKA; summis orbiculato-rotundatis, *convexiusculo-spathulatis, more earum posterioris involucrentibus, ciliatis, membranaceis, fuscisenti-flavescentibus, omnibus ad phyllorum margines breviter et anguste decurrentibus. Flores sulphurei, striis dilutissime purpurascensibus insignes.*

Crescit in graminosis campi «Rákos», *Budae-Pestini*: «Új-lóverseny-tér» (specimina nonnulla legit LUDOVICUS RICHTER, 1889. Vidi in herb. BORBÁS) et inter parentes indicatas in aggeribus viæ ferreæ infra suburbio Francisci, copiose (legi 20., 24. VI. 1891).

* JANKA: Akad. közl. 1876. p. 178. Természettud. Füzetek 1878. Vol. II. pars. II., III.

In honorem LUDOVICI RICHTER, botanici indefessi et de flora Hungarica optime meriti dr. VINCENTIUS de BORBÁS dicavit.

Centaurea Ludovici BORBÁS — e subsectione *Euacrocentrarum* Boiss. l. c. — habitu squamarumve forma *Centaureae Sadlerianae* JKA valde affinis, sed appendices earum in *C. Ludovici* BORB. longius atque profundius pectinato-laceræ, phyllis viridibus latiores, iisdem capituli medii 4—5 mmtris breviores, præterea fusco-ferrugineæ, non, ut in *C. Sadleriana* JKA atratæ: appendices phyllorum speciei posterioris ceterum margine ciliato-laceræ, phylla latitudine longitudineque adæquantes. *Centaurea Ludovici* BORBÁS autem, quod appendices laceratas florumque colorem attinet, proprius ad *Centauream Orientalem* accedit, quare *Centauream* hanc, inter *C. Orientalem* L. et *C. Sadlerianam* JKA hybridam esse censeo, quarum tamen posteriori similior.

Caulis erectus, striato-sulcatus, parce arachnoideus, a basi in ramos erectos divisus. Folia radicalia unacum caulinis inferioribus mediisque pinnatisecta aut bipinnatisecta: segmentis alternis remotisve, lanceolatis aut linearibus, acutis; caulina superiora pinnatifido-incisa vel (præcipue ramea) indivisa, omnia semiamplexicaulia, ad basin auriculata, coriacea, scabriuscula, sublanata, margine integerrima subdentataque. In speciminibus nonnullis, post messim enatis, quæ L. RICHTER primus legit, folia plurima integra, lanceolata. Capitula numerosa, speciosa. Achenia, quorum haud sat natura examinare potui, puberula, more *C. Sadlerianae* JKA pappos adæquantia. Floret Junio, Julio.

3. *Centaurea Perlakyana* Borbás in sched. (*super-Orientatis* × *Sadleriana*)!

Periclinium subglobosum, glabrum, basi pubescens, phyllis viridescens viridibusve, appendicibus *scariosis*, *ferrugineis*, triangulari-ovatis, *phyllâ capituli medii propriâ* 2—3 mmtris longioribus, diametro transversali circiter 6—8 mm. latis, *plano-convexiusculis*, *profunde* et *longe pectinato-ciliatis*, in spinulam brevem, præsertim in anthodiis junioribus productis, phylla periclinii subnervia *imperfecte occultantibus*, fimbriis 2—3 mm. longis, rectis, aureis, phyllorum superiorum appendicibus e basi latiuscula ± in squamam ipsam decurrente *orbiculato-ovatis*, spathulatis, flosculos numerosos — colore iis *Centaureae Ludovici* BORB. simillimos — involucrentibus; infimis in squamas ovato-oblongas, nigro-fuseas, spinulosas, obsolete laceras reductis. Flosculi exteriores majores, radiantes. Achenia puberula, pappis aequilonga.

Habitat adhuc unico in loco *Budae-Pestini*, ubi *C. Ludovici* BORB. supra descripta cum parentibus promiscue crescit. Legi in societate dris VINCENTII de BORBÁS, 24. VI. 1891.

In herbario universitatis Budapestinensis adest frustulum sub nom. «*Centaureae Orientalis* L.» a cl. Prof. JURÁNYI circa «Pestinum 1857» lectum.

Species parentum amborum : *Centaureae Sadlerianae* JKA et *C. Orientalis* L. hybrida, posteriori autem magis affinis. A *Centaureā Orientali* L. cilia longiora, appendices latiores et phyllis longiores, convexiusculas et colorem floseulorum, — appendices autem atro-ferrugineas, triangulares acuminatasve certe a *Centaurea Sadleriana* habet. A priore appendicibus ovato-rotundatis, colore ferrugineis, phylla proxima non adeo occultantibus, a posteriore fimbriis longioribus, appendicibus latioribus, ovatis, denique a *Centaureā Ludovici* BOBB. appendicibus profundius atque crebrius pectinato-ciliatis, longioribus latioribusve, phylla proxima magis occultantibus satis diversa.

Comparavi cum icone *Centaureae chrysolepidis* VIS. Plant. serbie. pemptas, 1860. p. 8. tab. III., quæ «squamis citrinis», «inferioribus rigide mucronatis», «acheniis pappo . . . brevioribus» certe differt.

Centaurea Perlakyana, cum *Centaureis* supra descriptis haud confundenda, toto habitu *C. Orientalem* refert, nempe caulis erectus, sublanatus, unacum foliis pubescens vel subfloccosus, polycephalus, ramosus, ramis erectis, virgatis, foliosis. Folia radicalia et caulina inferiora sæpe integra, ceterum pinnatisecta : segmentis alternis remotisve, lanceolatis seu lanceolato-linearibus, integerrimis vel subpinnatisectis dentatisve, secus rachidem late angustequè decurrentibus, minoribus intermixtis; caulina superiora pinnatifida; summa subintegra vel integerrima, basi omnia amplexicaulia, ibidem sæpe auriculis prædita. Capitula numerosa, speciosa. Floret ex-eunte Junio ad Augustum.